

Magyar Képzőművészeti Egyetem
Doktori Iskola

Részvétel és alkotás - A részvételi alapú művészeti projektek megközelítési módjai

DLA értekezés tézisei

Soós Katalin
2011.

Bevezetés

Dolgozatomban két saját részvételi projektemet mutatom be, és ezek kapcsán megfogalmazom azokat a megfontolásokat, melyek a munkák készítése és saját módszereim folyamatos alakítása során vezettek. Saját projektjeim közül az egyik hosszabb távú részvételi folyamat során bontakozott ki, a mestermunkaként bemutatott Profik című film pedig képzőművészeti alkotómunka eredménye, melynek része volt az előzetes, tudatos társadalomtudományos megközelítésű kutatómunka. Részvételi munkáim olyan reflexív folyamatok eredményei, ahol mindvégig tudatosan alakítom saját módszertani megközelitésemet.

1. A részvételi művek azt a képzőművészeti gyakorlatot képviselik, amelynek a képviselői, amikor társadalmi, politikai ügyek felé fordulnak, nem pusztán meglévő tudásuk alapján alkotnak, hanem tudatosan bővítik az adott témakörrel kapcsolatos ismereteiket. Kutatói attitűdöt vesznek fel, vagy maguk is kutatóként lépnek fel: a kettős szerep párhuzamosan vagy felváltva működik, esetleg a művész egy másik személyt von be, egy kutatóval dolgozik együtt (kollaborál vagy koprodukción dolgozik). Saját munkámat képzőművészetnek tekintem, de az antropológiai megközelítés nem kölcsönzött eszköztár, hanem belsővé tett, elsajátított diszciplína. Alkotó munkámban ugyanakkor nem kívánok igazodni tudományos, intézményes elvárásokhoz. Alkotó kísérleteim során szükségesnek mutatkozott a tudománytól kölcsönzött eszköztárral végzett feltárás, de az igény, hogy a kettőt kombináljam, nem előzetes elhatározásból adódik, hanem az alkotó folyamat során merül fel.

2. Miért jó nekünk a bifokális rátekintés? Munkám egyik alapfeltevése, hogy a két megközelítés egyesítéséből létrejöhessen egy olyan közös minőség, melyet külön-külön egyik szemlélet sem hordoz, amely egyikből sem következik. A képzőművészet a társadalomtudomány számára a társadalmi jelenségek egyike, amit sokféle aspektusból kell megvizsgálnia. Egy kulturális antropológiai kutatás ugyanakkor sosem foglalkozhat kizárólag a művel, a kontextus feltárása nélkül. Másfelől viszont a képzőművészet ráirányíthatja a figyelmet önkényesen vagy intuitív alapon kijelölt aspektusokra, felnagyíthatja ezeket, kiemelhet bizonyos nézőpontokat, és szabályoktól függetlenül kísérletezhet velük.

Megközelítem a két perspektíva integrálásával sajátos dinamikákat indít be azokban a helyzetekben, ahol a művek létrejönnek.

3. Művész-kutatóként, a kétféle látásmód egyesítésével lehetőségem nyílik arra, hogy a részvételi művészet és a részvételi akciókutatás néhány gyakorlatával kapcsolatos kritikám mentén olyan önálló módszertant dolgozzak ki, amely ezekre a kritikákra is reagál, és meghaladja ezeket a mintákat. Munkámba, úgy tűnik, akaratlanul is beépítettem azokat a korábbi tapasztalataimat, melyeket nem közvetlenül a művészeti tevékenység, hanem a kutatói gyakorlat során szereztem. Ugyanakkor nem az egyik perspektívát vezetem vissza a másikra vagy építem be a másikba, hanem ezeket a különböző művekben és az egyes műveken belül is váltogatom. Ez az állandó átkapcsolás fontos eszköze annak, hogy elszakadjak a sztereotípiáktól: egyszerre segít távolságot tartani mind a művészeti sémáktól, mind a társadalmi kliséktől. Munkáimban ugyanakkor arra törekszem, hogy meghaladjam a fordítás szintjét: az interakció által kiváltott hatások, változások a közösségi tapasztalat és az eszközök, a megfogalmazás szintjén is érvényesülhessenek. Ezzel eltávolodok attól a művészi megközelítéstől, mely ábrázol, megjelenít, kifejez. Kísérleteim talán képesek túlmutatni a történeti előzményeken. Módszerem megengedi ugyanis a konfliktust, ahogyan megengedi azt is, hogy a gyakorlatban kibontsak egy konfliktusban megjelenő viszonyt és azt is, hogy azzal tovább dolgozzak.

4. A projektjeim sajátos dinamikájából következően kínálkozik és meg is valósul néhány konkrét gyakorlati lehetőség.

- A művész és a kutató számára egyaránt fontosak az etikai megfontolások. Mindkettőnek a személyes és a társadalmi találkozási forrása, a művész azonban emellett, hogy a személyesből meríti szempontjait, ezeket a megfontolásokat problémafelvetésként témájává is teheti, fókuszba helyezheti, szemben az antropológussal vagy kutatóval, akinek a kutatási tevékenységtől függetlenül, előzetesen intézményesítenie kell az etikai megfontolásait.

- Művészként a terep kiválasztásában elsősorban a spontaneitás attitűdje vezet. A kíváncsiság, a felfedezés iránti vágy olyan erő, amely a participatív művek esetében fontosabb a racionális megfontolásoknál. A perspektíva meghatározását valamilyen részben átengedem azoknak, akikkel együtt dolgozom. Céлом nem a provokáció; azokat a helyzeteket keresem, amelyeknek az alakulása nem kiszámítható. Az alkotó számára nem szükséges, hogy a létrejött mű elemezhető legyen, a cél mégsem pusztán az, hogy egy új, szabályoktól független alkotás jöjjön létre. Ha az alkotómunka közben folyamatosan az elemzés kerülne előtérbe, az beszűkítené a lehetőségeket. A projektek során ugyanakkor több olyan helyzet is előállt, ahonnan a továbblépés párbeszédalapon lehetetlennek látszott (például elvesztettünk résztvevőket). Az én hozzáállásom is változáson ment keresztül a folyamat során. Ez egyértelműen így történt a résztvevőkkel is.

- Azok a hasonló projektek, amelyek valamilyen kritikai szituációt kezdeményeznek, illetve igyekeznek új helyzetet teremteni, ismeretlen és kontrollálhatatlan területen járnak, és kockázatot hordoznak magukban. Etikai, pedagógiai, szociológiai szempontból is releváns problémák merülnek fel, amelyeket mérsékelni lehet ugyan, de megkerülni semmiképpen. Nyilvánvaló, hogy az adott projekthez hozzátartoznak a krízisek. Az elemzés ugyan nem feltétlenül történik tudományos paradigmák mentén és ilyen módszertani szabályoknak

megfelelően, a párbeszédnek, az alkotó folyamatnak azonban elengedhetetlen része a folyamatos reflexió. Erről a folyamatról az elkészült mű nem feltétlenül ad számot: a reflexió eszköze, és nem végeredménye az alkotásnak.

Folytatható mű

Nem valami meglévőnek a művészi megjelenítése a célom: a tárgyat és a formát is a közös tapasztalat alakítja, az interakcióban jön létre. Amikor például felmerül egy érdekkülönbség, nem kell elfogadni egyik vagy másik résztvevő szempontját, vagy alárendelni egyiket a másiknak, hanem tovább lehet menni mindkettőből, és lehet olyan módon is változtatni, hogy mindenki valóban változik eközben. Az alkotási folyamat pedig nem csak az események puszta dokumentálása, hanem olyan megválogott helyzetet, új dimenziót generál, amely kitágítja a továbblépés terét, maga is kulturális jelenség, egy lépcsőfok, amin lehet tovább menni. A mű maga továbbra is ürügy a visszatérésre, nemcsak terméke, hanem eszköze, apropója és állomása is az interakciónak.